

ÉRETTSÉGI VIZSGA • 2022. május 18.

FILOZÓFIA

EMELT SZINTŰ ÍRÁSBELI VIZSGA

minden vizsgázó számára

JAVÍTÁSI-ÉRTÉKELÉSI ÚTMUTATÓ

EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Általános útmutató

- A *Feleletválasztós kérdéssor* megoldásaként csak a Javítási-értékelési útmutatóban megadott válasz fogadható el.
- A *B (Szövegértelmezés, probléma-meghatározás)* és *C (Esszé)* részek megoldási javaslataiban a lényegi tartalmi elemek, problémák és fogalmak vannak kiemelve. A feladatok megoldásaként további értékelhető elemek is elfogadhatók. A *B rész* esetében *A szerző felismerése* 2 pont, *A probléma meghatározása* 8 pont
- Mivel napjaink filozófiai gondolkodásában különböző megközelítések és következtetések léteznek egymás mellett, a *B és C rész* feladatai megoldásának értékelésénél nem részesíthető előnyben egyetlen álláspont sem.
- A vizsgán összesen 100 pont szerezhető.

Javítási-értékelési útmutató

A rész (feladatonként 5 - 5 pont = 20 pont)

1.

Szerzők	Az idézet száma
Szent Ágoston	4
Szent Anzelm	3
Aquinói Szent Tamás	2

(3 helyes válasz 5 pont, 2 helyes válasz 3 pont, 1 helyes válasz 1 pont)

2. B

3. b

4.

Művek sorszáma	1.	2.	3.	4.	5.
Szerző betűjele	A	B	C	A	B

(Minden helyes választás egy pontot ér.)

B rész (feladatonként 10 - 10 pont = 30 pont)

Összefoglaló táblázat az értékelési szempontokról:

Szempontok	Pontszám
A szerző felismerése	2
A probléma meghatározása	8
Összesen	10

Értékelhető elemek:

1. **Arisztotelész: Nikomakhoszi etika** (Második könyv 1107a) *Vassányi Miklós fordítása*

Probléma: Etika, boldogság

A bemutatott idézet Arisztotelész erény definíciója, erény-etikájának fontos kiindulópontja. Arisztotelész a Nikomakhoszi etikában arra a kérdésre keresi a választ, hogy mi a jó élet / a boldogság / (eudaimonia) alapja. A hedonistákkal szemben a boldogságot nem az érzéki vágyak kielégítéseként mutatja be; a boldogsághoz a tevékeny élet vezet el, és a jó élet alapja az erényes cselekedet. De mi az erény? Az idézetben szereplő definíció szerint az erény lelki alkat (nem adottság, érzelm vagy érzelmi képesség): a mesterségbeli tudáshoz vagy a sportokban való ügyességhez hasonlóan gyakorlás révén sajátítható el. A rossz cselekedettől eltérően az erényes cselekedetet egyfajta közép szerint hajtják végre. Arisztotelész nem aritmetikai középre gondol, hiszen pl. a bátorság egyfajta közép megtalálása a vakmerőség és a gyávaság között, ám a vakmerőséghez mégis közelebb áll, mint a gyávasághoz. Ezen túl még egyéntől és helyzettől is függ a közép elhelyezkedése. A közép megtalálása egy szabály (logosz) alkalmazásának elsajátítását jelenti: egy olyan szabályt, amely szerint az életünket célszerűen és harmonikusan rendezhetjük be. A szabályhoz az „okos” ember útmutatása vezet el. Az okosság (phronészis) észbeli erény, amely – szemben például a bölcsességgel – gyakorlati képesség. Az okos ember az, aki megfelelően képes mérlegelni, hogy mi válik javára vagy javunkra az adott helyzetben a jó élet szempontjából.

2. John Locke: Értekezés az emberi értelemről (II. könyv, I. fejezet, 5. §) *Vajda Mihály fordítása*

Probléma: A megismerés kérdése

John Locke szövegrészlete arra a kérdésre adja meg válaszát, hogy honnan erednek (egyszerű) ideáink, egyszersmind hogymi az alapja tudásunknak. Locke empirista filozófus, a racionalistákkal szemben úgy gondolja, hogy a megismerés alapja az érzékelés, a tapasztalat. Az Értekezés az emberi értelemről c. művében fontos érveket fogalmaz meg az innátizmussal, ti. azzal a bölcséleti irányzattal szemben, amely szerint vannak bizonyos velünk született eszmék vagy ideák (pl. a legalapvetőbb logikai elvek, az Isten ideája vagy az én ideája). Locke a gyermekek, a „gyengeelméjűek” és a természeti népek („bennszülettek”) példáján keresztül mutatja be, hogy nincs a gondolkodásunknak olyan tárgya (ezt nevezi Locke ideának), amellyel a világon minden ember rendelkezik (például nincs mindenki által ismert és elfogadott egységes idea Istenről.) Nincsenek velünk született ideák (idea innata), gondolkodásunk a megszületésünkkor üres laphoz (white paper, tabula rasa) hasonló, amelyet a tapasztalat ír tele. Locke szerint vannak egyszerű ideáink, melyek a gondolkodásunk legegyszerűbb építőkövei, és összetett ideáink, amelyeket elvont gondolkodás és kombináció révén hozunk létre. Az idézett szöveghelyen Locke egyrészt amellet érvel, hogy introspekción alkalmazva is fel tudjuk tárni elménk működését, másrészt, hogy az egyszerű ideáink csakis kívülről, és pedig kétféleképpen kerülhetnek az elménkbe: külső tapasztalat révén, ti. a külső tárgyakra vonatkozó tapasztalás esetében. (Locke rendszerint amellet érvel, hogy ezen az úton végeredményben a különböző minőségek, tulajdonságok ideái kerülnek az elménkbe.) Vagy belső tapasztalat (reflexió) révén, amikor az értelem saját működését vizsgálva jut ideákhoz. Az idézet jó példája a locke-i kritikai módszernek: felszólítja olvasóját, hogy szisztematikusan vizsgálja felül gondolkodásának elemeit, és próbáljon számot adni a gondolkodás alapelemeinek keletkezéséről, és így egész „felhalmozott tudásanyagunk” eredetéről. A kritikai módszer szempontjából Descartes-hoz és Kanthoz is köthető, bár a módszer révén kialakított belátások különböznek e három gondolkodónál.

3. Martin Heidegger: Mi a metafizika? (részlet)

Probléma: Lételemélet - a Semmi problémája

Heidegger a Mi a metafizika? című művében szereplő szövegrészlet sajátos módon viszonyul az ontológia/ a lételemélet kérdéséhez: arról szól, hogyan lehet feltenni a Semmi mibenlétére vonatkozó kérdést, hogyan lehet megragadni a Semmit. Heidegger ebben a művében egy olyan kérdést körvonalaz, amely a metafizika egészét átfogja, és amely rákérdez a kérdezőnek a világhoz való viszonyára. Heidegger kérdése a „Semmire” vonatkozik. E kérdésre nem adható tudományos válasz. A tudománynak ugyanis a létezők világával van dolga: a tudományos kutatás során a kérdező „betör” a létező egészébe, és saját magát más létezőkhöz fűződő viszonyán keresztül definiálja. A Semmiről szóló definíciós kísérletek azonban elbuknak: ha például a Semmi fogalmát átfogó kategóriarendszerben szeretnénk megragadni, vagy a Semmit a Létezőtől elválasztó differencia megragadására törekednénk, a Semmiről óhatatlanul és akaratlanul is mint létezőről beszélünk. A Semmire vonatkozó kérdésre nem adható teoretikus válasz (hangoltságokon keresztül, a szorongás által tárulkozik fel számunkra, de nem mint létező). Heidegger szerint a Semmi fogalmához nem is logikai művelet révén jutunk el: a Semmi eredendőbb a Létnél; a létező „bele van tartva a Semmibe”, „a Semmi körülveszi a létezőt”. A Lét végeessége is csak a Semmibe beletartott jelenvaló lét perspektívájából tárulkozik fel. A tudománynak le kell mondania a Semmi kérdésének megválaszolásáról (ezt a terhet le is veti magáról), viszont „komolyan is kell vennie a Semmit”, hiszen ez a beletartottság a garanciája annak, hogy a létezők véges és differenciált világa feltárulkozik a tudományos kérdező számára. A Semmire vonatkozó modern metafizikai kérdés annak a teológiában gyökerező klasszikus metafizikai kérdésnek örököse, „szekularizálódott” változata, mely a teremtés alapját, okát, célját firtatva kérdezi, hogy vajon „miért van inkább létező, mintsem a semmi” (Leibniz nyomán).

A lényeges tartalmi elemeket aláhúzással jelöltük. A válaszok más megfogalmazásban is elfogadhatóak.

C rész (50 pont)

Összefoglaló táblázat az értékelési szempontokról:

<i>Szempontok</i>	<i>Pontszám</i>
Probléma-érzékenység	15
Szövegértelmezési készség	15
Filozófiatörténeti tájékozottság	5
Argumentáció	10
Nyelvi megformálás	5
Összesen	50

Értékelhető elemek:

1. Wittgenstein

A nyelvi fordulat szerint a filozófiának nem a tárgyak mibenlétét, a minket körülvevő világot, vagy az embert mint gondolkodó, megismerő és cselekvő lényt, hanem a nyelv logikai elemzését, a jelentés és a nyelvhasználat kérdéseit kell vizsgálnia. A korai és a kései wittgensteini felfogásban közös, hogy a filozófiai kérdéseket nyelvi kérdéseknek tartja, amelyek természetét a jelentés elemzésével lehet megvilágítani. Úgy vélte, hogy a nyelvi elemzés nem megoldja a filozófia problémáit, hanem megvilágítja azt a fogalmi keretet, amelyben bizonyos nyelvi megnyilvánulásaink egyáltalán értelmesek vagy értelmetlenek. Az *Értekezés* szerint a világ egyszerű elemi tényekből áll. A nyelv leképezi ezeket a tényeket, a tények logikai képe a gondolat, a gondolat értelemmel bíró kijelentés, a kijelentések összessége a nyelv. Az *Értekezés* szerint a nyelv egyetlen értelmes használata a körülmények leírása – a tárgyak kapcsolatának leírása. Minden más nyelvhasználat értelmetlen. A *Vizsgálódások* elveti ezt a felfogást, elutasítja azt, hogy a nyelv lényege és alapvető funkciója az, hogy ábrázolja a világot. A kései mű szerint a nyelvnek a reprezentáláson kívül igen sok funkciója van. Ezen túlmenően úgy véli, az *Értekezés* a reprezentáló funkciót is rosszul írja le. A szavak jelentése ugyanis az, ahogyan használjuk őket a nyelvben – vagyis nem a tárgy, amelyet jelölnek. A jelentést, tehát a szavak használati módját nem valamilyen általános elmélet kidolgozásával lehet megállapítani (ahogy azt az *Értekezés* tette), hanem egyedi esetek, a hétköznapi nyelv használatának a vizsgálatával. Ezzel összhangban a jelentést nem lehet definíciókkal megadni, ehelyett a kései Wittgenstein a használati mód és a családi hasonlóság fogalmával értelmezte a jelentést. A szavak használata tevékenység, és az egyes szavak jellemző használatát ún. nyelvjátékok határolják be. A filozófia feladata ezeknek a nyelvjátékoknak a vizsgálata, szemben az *Értekezéssel*, ahol a filozófia a nyelv logikai szerkezetét akarta megmutatni.

2. Platón *Állam* című művében egyszerre vizsgál lét-és ismeretelméleti, politikai filozófiai, etikai, nevelésméleti és művészetfilozófiai kérdéseket, nem különíti el egymástól a különböző kérdéseket. Így a művészetéről szóló gondolatai is szorosan kapcsolódnak a többi területhez. Platón két részre osztotta a világot: az ideák világára és a fizikai világra. Az előbbi az örök, változatlan, tökéletes létezők birodalma, az utóbbi a keletkező-pusztuló, születő és elmúló jelenségeké (tárgyak, emberek, állatok). Az ideáknak igazi létük van, a fizikai dolgok többé vagy kevésbé részesülnek az ideákból, a tökéletességüket azonban nem érhetik el. Az ideák és a fizikai dolgok világa között a halhatatlan lélek teremt kapcsolatot. Az ideák világából érkező lélek az ember születésekor a földi világban egyesül a halandó testtel, amely az ember halálakor elpusztul, a lélek azonban újra visszatér az ideák világába. A bölcs ember nem a testtel kapcsolatos vágyait követi, hanem az értelmes lélek megismerési vágyának kielégítésére törekszik, életében ezért függetleníteni igyekszik lelkét a testétől. Platón megkülönböztet

három lélekreszt (gondolkodó, indulatos, ösztönös/vágyakozó) és ezekhez egy-egy erényt rendel (bölcesség, bátorság, mértékletesség). Az igazságosság abban áll, hogy mindegyik lélekreszt a maga dolgát végzi: az értelem irányít, az értelem nélküli lélekreszt pedig alávetik magukat az értelemnek. Így az igazságosság a lélek összhangja. Az *Államban* az igazságosság melletti érvelés párhuzamba állítja az állam és a lélek felépítését. Platón a három lélekresztnek megfelelően három társadalmi csoportot különböztet meg, a filozófusokét, az örökét, illetve a földművesek, kézművesek, kereskedők csoportját. Ha mindegyik végzi a maga dolgát, megvalósul az igazságosság az állami életben. A filozófusoknak kell irányítaniuk az államot, az öröknek katonai feladatokat kell ellátniuk, a földműveseknek és kézműveseknek pedig meg kell termelniük a javakat.

Platón szerint a művészet nem tud eljuttatni az igazsághoz. A szövegrészletben Platón a művészetet utánszónak nevezi. Eszerint a műalkotás a másolatnak (az ideából részesedő dolognak) a további másolata. Így az igazi létezésből, a platóni értelemben vett valóságtól a műalkotások kétszeresen is távol állnak. A művészi alkotások értékét azon mérhetjük le, hogy mennyiben járulnak hozzá az erények kifejlődéséhez a lélekben. E szempont alapján kritizálja a szövegrészletben az utánszó műalkotásokat, mert ezek helytelen viselkedési mintákat állítanak elénk. Különösképpen negatívan hatnak a vágyakozó lélekresztre, amelyet a gondolkodó lélekreszt így nem tud féken tartani. Vagyis az utánszó művészet nem képes a lélek összhangját elősegíteni, és nincs helye az ideális államban.

3. Kierkegaard három stádiumot különböztet meg: esztétikai, etikai és vallási stádiumot. Az első és a harmadik egyéni, a középső általános stádiumot jelöl. Bár mind az esztétikai, mind a vallási stádium egyéni szintet jelent, nagy különbség van közöttük. Az esztétikai stádium jellegzetes alakja Don Juan, akinek számára az élet a pillanatban zajlik, nincs benne folyamatosság, élete a sokféleség és a pillanatszerűség élvezete. Az esztétikai élethez különleges képességekre van szükség, ezért beszél Kierkegaard érzéki zsenialitásról. A csábító Don Juan nem ítéltető meg erkölcsileg, mivel még „innen” van az erkölcsiségen. Az esztétikai élet mélyén rejlő semmi tapasztalatát Kierkegaard szorongásként írja le. Vele ellentétben az etikai ember az általánosan érvényesben keresi a megoldást. A folyamatos életben él, amelynek feladatait a másokért érzett felelősség jelöli ki. Az etikai stádiumhoz kapcsolódik a valódi választás, önmagunk választása. Azonban mivel az egyén sohasem lehet bizonyos a választásában, az etikai életet aggodalom és kétség kíséri. Kierkegaard azt mutatja meg, hogy bizonyossághoz csakis Istennel keresztül juthatunk el. A vallási stádium megjelenítésére Ábrahám alakját használja, aki azt a parancsot kapja Istentől, hogy áldozza fel egyetlen fiát, Izsákot. A hitet olyan ész által felfoghatatlan paradoxonként írja le Kierkegaard, amely még az etikai értelemben vett legsúlyosabb bűnt, a gyilkosságot is szentesíti. Így, míg az esztétikai stádium „innen”, a vallási „túl” van az etikain. Ábrahám különbözik a tragikus hősoktól, mivel ezek az erkölcs normái szerint cselekszenek, és emberileg nagyon is felfogható motívumok között őrlődnek. Ábrahám áldozata semmiféle emberi mértékkel nem mérhető, és semmilyen emberileg felfogható erkölcs nem igazolja. Ábrahám a hit abszurd erejénél fogva cselekszik. A hit lovagja felfüggeszti az etikát, túllép az általánosan, és csakis így, eggyé válva léphet személyes viszonyba Istennel. A hit abszurd és paradox mozgást jelent, legnagyobb rejtélye abból fakad, hogy a világtól, vagyis az általánostól, a morálistól, a megérthetőtől való teljes elszakadást jelenti. Etikum és hit között nincs közvetítés és felfogható átmenet: ugrás van, és ebben a felfoghatatlan ugrásban jöhet létre az egyes mint egyes viszonya az abszolúttal.

A megadott három esszétéma legfőbb kérdéseit a cím fogalmazza meg. Elsősorban a cím által megadott téma kifejtését értékeljük a táblázatban megadott szempontok szerint. A szövegrészletek csupán segítséget adnak egy tágabb horizontú kifejtéshez. A várható tartalomban leírtak a lényeges elemeket tartalmazzák, és támpontként szolgálnak.